

Анна Альштынюк

Універсітэт у Беластоку

Вобраз сям’і ў аповесці Андрэя Федарэнкі “Ціша”

Андрэй Федарэнка – выдатны беларускі пісьменнік, аўтар кніг прозы “Гісторыя хваробы” (1989, 1990), “Смута” (1994), “Шчарбаты талер” (1999), “Тры талеры” (2000), “Афганская шкатулка” (2002), “Нічыё” (2009), зборніка літаратурных эсэ “Сечка” (2013) і іншых. Кожная яго публікацыя рабілася літаратурнай падзеяй, атрымлівала станоўчыя водгукі крытыкі і чытачоў. А. Федарэнка неаднойчы даказаў, што з поспехам ён можа рэалізаваць свой творчы патэнцыял і як аўтар прыгодніцкіх аповесцей для падлеткаў, і як аўтар прозы, адрасаванай даросламу чытачу, і як драматург. У стылю пісьменніка арганічна спалучаюцца рэалістычны падыход пры стварэнні мастацкай рэчаіснасці, лірызм, іронія, сатыра. І, відавочна, Міхась Тычына меў усе падставы, каб выказацца ў адным з інтэрв’ю наступным чынам:

Мне здаецца, што Андрэй Федарэнка натуральным чынам увайшоў у шэраг беларускіх класікаў, у лік тых, каго мы прывыклі так называць. Жывых літаратараў рэдка так называюць, аднак Федарэнку можна лічыць класікам, які жыве і шмат працуе ў адзін час з намі. І тое, што ён робіць, выклікае ўвагу і павагу¹.

У чым жа выключнасць А. Федарэнкі? У тым, што ён з’яўляецца даследчыкам сучаснасці і глыбокім знаўцам чалавечай душы? А, можа,

---

¹ М. Тычына, “Андрэй Федарэнка ўвайшоў у шэраг беларускіх класікаў” (запісаў Ю. Ускоў), [online], <http://budzma.by/news/mikhas-tychyna-andrey-fyedarenka-wvays-how-u-sherah-byelaruskikh-klasikaw.html>, [доступ: 10.04.2017].

у тым, што ён, адзін з нямногіх сучасных беларускіх пісьменнікаў, які гаворыць аб штодзённай рэальнасці простых людзей, жыхароў вёскі?

Актуальнымі застаюцца словы, выказаныя самім пісьменнікам, яшчэ на пачатку яго творчага шляху:

Вёска – гэта нешта адзіна сапраўднае, нейкі светлы разумны куточак у свеце вар’яцтва. І калі ўжо так цяжка адарвацца ад Дастаеўскага, дык, па-мойму, “вёска ўратае свет”, а не нешта іншае. У маіх апавяданнях ёсць і пра вёску, і пра вясковых людзей жорсткія словы, але яны не ад няведання, не ад абыякавасці, а якраз ад жалю і, па выразу Буніна, “любаві лютай”...²

Тэма вёскі – адна з традыцыйна найшырэй рэпрэзентаваных у беларускай літаратуры ХХ стагоддзя. Аднак з цягам часу ў выніку індустрыялізацыі і ўрбанізацыі значна зменшылася колькасць вясковага насельніцтва і ў вясковай тэме з’явіліся новыя сюжэты:

Пісьменнікі, выхадцы з вёскі, пачалі асэнсоўваць змены ў псіхалогіі гараджан у першым пакаленні (Міхась Стральцоў, Андрэй Федарэнка, Алесь Наварыч і інш.).

У выніку ў вясковай прозе сфарміраваліся два рознаполюсныя вектары: больш масавы – канстатацыя беспрасветнасці вясковага жыцця і дэградацыі вяскоўцаў (“Вёска”, “Бляха” А. Федарэнкі) і нешматлікія спробы сцвярджаць па-ранейшаму высокія маральныя каштоўнасці вяскоўцаў, падкрэсліваць асаблівую філасофію вясковага жыцця і яго спакой у супрацьвагу гарадской мітусні (творы Марыі Вайцяшонак)³.

Творы А. Федарэнкі асабліва ўражваюць, бо адчуваецца, што ён – шматгадовы гараджанін – душой сваёй застаецца з жыхарамі вёсак, з іх болем і клопатам⁴. Пісьменнік *неаднойчы прадэманстраваў, што аднолькава па-майстэрску валодае як вясковым, так і гарадскім топасам. Аднак менавіта вясковы забяспечыў яму найвышэйшы ўзровень абагульнення ў выяўленні нацыянальнага*⁵. На першы погляд, федарэнкаўскія героі – “простыя”, нічым не адметныя людзі, але *талент пісьменніка адкрывае чытачу іх душы на тую псіхалагічную глыбіню, за якой чуецца жывая зацікаўленая размова пра*

² Цыт. за М. Верціхоўская, *Ад “Пелі” да “Дзікага Лугу”*, “Літаратура і мастацтва” 2013, № 28, с. 5.

³ А. Бязлепкіна, *Беларуская літаратура мяжы ХХ–ХХІ стст: тэндэнцыі развіцця*, “Studia Białorutenistyczne” 2013, № 7, s. 150.

⁴ М. Тычына, “Андрэй Федарэнка ўвайшоў у шэраг беларускіх класікаў”, [online].

⁵ М. Верціхоўская, *Ад “Пелі” да “Дзікага Лугу”*, с. 5.

*беларуса-сучасніка*⁶. Вартая асаблівай увагі і федарэнкаўская манера апавядання, здольнасць пісьменніка ствараць стэрэаскапічную мастацка-эстэтычную рэальнасць, як падкрэслівае ў артыкуле “Агрэсія формы. Стылёвыя пошукі маладой прозы” Л. Корань:

(...) пісьменнік паказвае адносна аўтаномную, асінхронную да праяў знешняга свету плынь унутранага жыцця чалавека, з абавязковым у той жа час паказам гэтага самага аб'ектыўнага пачатку – знешняга жыцця. Сам прыныш (...) не новы. Штука ў тым, каб адкрываць кожны раз нанова ў рэальным жыцці гэтыя сутнасныя “счапленні” розных з'яў і знаходзіць сродкі адэкватнага перакладу адкрытага на паперу. Выяўленчыя сродкі А. Федарэнкі якраз і даюць магчымасць убачыць, як, з чаго склалася тое, што спраўдзілася, што маеш як факт, як падзею, як вынік, – тое, чаго ніхто не чакаў⁷.

У ёмістай і аб'ёмнай па сэнсе аповесці “Ціша” (2013) пісьменнік глыбока псіхалагічна адлюстроўвае і грамадска-сацыяльныя, і побытава-гаспадарчыя, і духоўныя праявы жыцця сучаснага чалавека, што жыве на гарадской ускраіне, выяўляе сутнасць яго душы. Назва твора выклікае розныя асацыяцыі: гэта і гармонія вясковага жыцця, спакой, які адчуваецца на ўлонні прыроды, але і цішыня, што бывае перад бурай. Назва федарэнкаўскай аповесці сапраўды заключае ў сабе сімвалічны характар:

Гэта і ўмоўная цішыня мястэчка, якое яшчэ не праглынуў горад, і цішыня ў доме, якая наступае пасля смерці роднага і блізкага чалавека (у дадзеным выпадку – бабулі Петрыка), і мянушка сабакі, які жыве ў гарадской кватэры дзядзькі. Аўтар нездарма ўводзіць у сюжэт гэтую маленькую гераіню. Для дзядзькі Ціша – амаль цэнтр свету, самая блізкая і важная істота. Гэта падавалася б натуральным, калі б ён быў надта адзінокім чалавекам, але ў яго ёсць жонка, дачка, браты і маці⁸.

А. Федарэнка імкнецца звонку і знутры паказаць сваіх герояў. Большасць Дворакаў жыве ў вёсачы Чэшская Слабада, якая галоўнаму герою аповесці Петрыку здаецца найпрыгажэйшым месцам на

⁶ В. І. Козіч, *Андрэй Федарэнка*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-ох тамах*, Мінск 2001, т. 4, кн. 3, с. 1057.

⁷ Л. Корань, *Цукровы пейзіж: Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Мінск 1996, с. 222–223.

⁸ М. Весялуха, *Паміж горадам і вёскай*, [online], <http://zviazda.by/be/news/20140512/1399874454-pamizh-goradam-i-vyoskay> [доступ: 21.03.2017].

Зямлі. Зусім справядліва пісьменнік распачынае знаёмства з Петрыкавым светам з найбліжэйшага асяроддзя – роднай хаты хлопчыка, панадворка:

Хіба можа быць штосьці лепшае за іхні беленькі дамок, за гэты ўтульны дворык з старым абрыкосавым дрэвам пад сцяной, якое распасцёрла галіны над дахам, пачарнелым ад часу і непагадзі, пазелянелым ад моху? Па шыферных жолабах яго ўлетку скочваліся і падалі ў траву спелыя аранжава-жоўтыя плады... (...)

Калі па драбіне залезці на дах, ці ўскараскацца на разгаліну абрыкова савага дрэва і азірнуцца, можна было з вышыні ўбачыць усю Слабаду⁹.

Паступова абсяг бачання пашыраецца, захоплівае цэлую Слабаду. Карціна свету, якая адкрываецца перад шасцігадовым хлопчыкам, захапляе. Пісьменнік знаходзіць адпаведныя словы, каб вобразна паказаць усё, што можа з вышыні ўвабраць позірк героя. Урэшце ён канстатуе: (...) *ціхая, дачная Слабада са сваімі студнямі і пеўнямі, домікі, садзікі, агароды, дарога, лес, поле, краявід горада і рачулка, якая таксама акружала Слабаду, нібы акальцоўвала яе, – усё было надзвычай талкова прадумана некім. А яшчэ стварала адчуванне ўтульнасці і бяспекі* (9).

Зразумела, што ў такім гарманічным, спакойным свеце адзіны пясчун маці і бабулі *быў перакананы, што ён – самы шчаслівы чалавек на зямлі, людзі, якія яго акружаюць, самыя лепшыя, самыя добрыя, а выдумляюць яны нейкія праблемы проста так, ад няма чаго рабіць, каб яшчэ весялей жылося* (7).

Петрык не мог зразумець, чаму многім жыхарам вёскі, у тым ліку і яго бацькам, хочацца пераехаць у горад. Праўда, і яго самога многае захапляла ў гарадскім жыцці:

Петрыка заўсёды ўражваў гэты хуткі пераход ад слабадскай цішы да горада. Некалькі прыпынкаў – і вось ты ўжо ў мікрараёне, як на іншай планеце. Дзіцячы сад, чужая школа. Гастронам. Знаёмы двор – прастакутнік, на два дамы з тарцоў, па тры – уздоўж. Усё замкнута. Пасярод двара дзіцячая пляцоўка, арэлі, грыб-мухамор у пясочніцы. Лавачкі ля пад'ездаў (37).

Хлопец здзіўляўся і таму, што бачыў у шыкоўнай трохпакаёўцы дзядзькі Стаха, асабліва колькасці яды на сталe і таму, што за стол садзіліся з сучкай, якая лезла пыскай ва ўсе міскі. Аднак ён лепш

⁹ А. Федарэнка, *Ціша. Аповесці, апавяданні*, Мінск 2014, с. 7–8. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

адчуваў сябе дома, а таксама ў вясковай хаце дзядзькі Стэфана. І хоць маці пераконвала Петрыка, што гарадское жыццё самае лепшае: *Прыбіральня, ванна, балкон, кухня – усё ў адным памяшканні, і разам з тым ізаляванае. На падлозе дываны, на сценах дываны. Чыціня, ахайнасць. Мора вольнага часу – сядзі сабе за сталом і нічога не рабі. Цуд, а не гарадское жыццё!* (37), але хлопчык неяк падсвядома разумеў, што гарадскія людзі губляюць нешта істотнае: *Багаты Стах і цётка Таня заўсёды прымалі бедных сваякоў (...) гасцінна, але з паблажлівасцю* (37). Так пісьменнік звяртае ўвагу на пагрозу, якую нясе перасяленне ў горад. Праўда, ён не дае адмоўнай ацэнкі тым, хто стаў гараджанамі, бо разумее, што розныя матывы падштурхоўваюць вяскоўца пакінуць роднае гняздо. Аднак, відавочна, што пісьменніку балюча, што былыя вяскоўцы імкнуцца жыць у адпаведнасці з новымі правіламі. Пераацэнка каштоўнасцей так уплывае на дзядзьку Стаха, што ён больш любіць сваю сучку Цішу, чым сям'ю. Праўда, А. Федарэнка прама не крытыкуе Стаха Дворака, але стасунак пісьменніка да паводзін героя відавочны:

Петрык, калі быў малы, думаў, што дзядзька Стах, як і бацька, летуценнік (...) і пад словам “ціша” мае на ўвазе навакольную цішыню, ёю захапляецца пасля гарадскога тлуму, калі ўсклікае: “Ах, ты, мая ціша!”

Але цяпер ён ведаў, што Ціша – гэта сучачка дэкаратыўнай пароды, той-тэр'ерчык, дзядзька Стах з жонкай цёткай Таняю надта любяць яе, выгульваюць, мыюць у ванне шампунем, яна нават мае ўласную канапку, хоць і спіць з імі ў адным ложку.

– Ты чуеш, што я пытаю, ці ты не чуеш? – не ўнімалася баба Домна, пакуль маці ладзіла закуску.

Стах зноў не адказаў, а пагладзіў пляменніка, як сабачку па галаве (22).

Пісьменніка цікавяць адносіны чалавека да самога сябе, да асяроддзя, да іншых. Гарадское жыццё і складаныя сямейныя варункі адмоўна ўплываюць на дзядзьку Стаха. У аповесці паказана, як ён паводзіць сябе сярод людзей: *на пытанні ён не адказваў – або рабіў выгляд, што не чуе* (23). Усе яго пачуцці канцэнтруюцца ў незвычайную любасць да сабакі.

У аповесці выразна праводзіцца думка, што мара аб гарадскім жыцці стаецца пачаткам знішчэння сям'і. Бацька Петрыка – Марак, пакінуў сям'ю і *плаваў недзе па рэках далёкай Сібіры, зарабляў грошы, каб пабудаваць кааператыўную кватэру ў “мікрараёне”* (6). Праўда, з часам чытач пераконваецца, што не толькі гэта кіруе героем, што горад зусім не цікавіць яго, а стаецца апраўданнем для выезду з хаты.

А. Федарэнка дэталёва і псіхалагічна дакладна паказвае міжсямейныя адносіны, уплыў бацькоў на сталенне дзіцяці. На пачатку аповесці пісьменнік *свядома пазбягае апісання псіхалагічных рэфлексій Петрыка і эвалюцыі яго светаасэнсавання. У творы адлюстравана толькі непасрэднае бачанне падзей дзіцячымі вачыма. Але ў стылі, у падтэкставасці і эмацыянальнай афарбоўцы аповеду недвухсэнсоўна выяўлена, якія ўражанні назапашвае Петрык, да якіх выскоў ён абавязкова прыйдзе з цягам часу*¹⁰. Трэба зазначыць, што выхаваўчыя і павучальныя моманты падаюцца ў творы без маралізатарства, найчасцей праз расповед аб канкрэтных жыццёвых калізіях. Пісьменнік стварае праўдзівыя характары герояў, паказвае, што ў кожнага з іх ёсць свае станоўчыя рысы і хібы. Петрыкава маці цяжка працуе і ў яе не хапае часу для сына, але адчуваецца, што яна любіць свайго хлопчыка і яе паводзіны падыктаваны марай пра лепшае заўтра для яго. Аднак гераіня не спраўляецца з задачай быць ва ўсім добрым прыкладам для свайго дзіцяці. Сам Петрык бачыць, што маці залішне клапаціцца аб грошак: *Ужо гэтыя грошы! З чаго б маці ні пачынала, абавязкова на іх збівалася* (9). Больш таго, складваецца ўражанне, што добразычлівыя адносіны з мужавымі братамі яна падтрымлівае толькі таму, што спадзяецца на іх грашовую падтрымку.

Уплыў на сталенне Петрыка аказвае, безумоўна, і баба Домна, добрая бабуля і мудрая свякроў. На першы погляд здаецца, што гераіня ўвасабляе ў сабе тыповыя рысы звычайнай сялянкі. Яна выходзіць з хаткі, як раней сыноў, у любові да навакольнага свету, пашане да другога чалавека. Як ніхто іншы, бабуля разумее душу Петрыка і ўмее выказаць яму свае пачуцці. Аднак А. Федарэнка адыходзіць ад традыцыйнага вобразу бабулі-сялянкі. Ён стварае вобраз незалежнай жанчыны з характарам, якая не абмяжоўваецца сямейным колам і імкнецца быць сярод людзей. Раз у два-тры месяцы баба Домна ладзіць сустрэчы з сябрамі-пенсіянерамі, што, як падкрэсліваецца ў творы, надта не падабаецца мясцоваму начальству:

Кабеціна на пенсіі, па-іхняму, выгляд павінна мець скрушны, знясілены, сама мусіць быць гарапашнай, сагнутай у крук, прыгнечанай нягодамі, – але разам з тым і руплівай, каб увесць астатак жыцця пакласці на дзяцей і ўнукаў.

¹⁰ Л. В. Алейнік, *Сацыялізацыя дзіцяці ў сям'і ў аповесці А. Федарэнкі "Ціша"*, [online], <http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/14046/1/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%B9%BD%D1%96%D0%BA%20%D0%9B.%D0%92.%202015-10%20c%2095-99.pdf> [доступ: 21.09.2017].

А Домна проста жыла ў сваю ахвоту. І гром не забіваў яе за гэты грэх на роўнай дарозе, і зямля не правальвалася пад нагамі; наадварот – статная, маладжаватая, асабліва пасля пары чарачак “абрыкосаўкі”, босыя ногі ступалі па зямлі лёгка, спіна была разагнутыя, вочы маладыя і румянец на шчоках (15).

Прадстаўнікі мясцовай улады не адзін раз папракалі жанчыну за нібы амаральны лад жыцця, заходзілі ў хату, каб выказаць сваё незадавальненне. Не пагаджалася Домна з намерам улад эксгуміраваць мужа-франтавіка, каб перазахаваць яго ў брацкую магілу. Непакорную, з пачуццём уласнай годнасці бабу Домну не пераконваюць не толькі пагрозы начальнікаў, але і просьбы нявесткі.

Самую істотную ролю ў фарміраванні характару дзіцяці А. Федарэнка аддае аднак мужчынам. На пачатку аповесці пісьменнік толькі некалькі слоў прысвяціў маці і бабулі хлопчыка. Нашмат больш ён гаворыць пра Петрыкавага бацьку – Марка, памерлага дзедка, дзядзькоў Стэфана і Стаха. Браты, якіх называюць братамі Кармазавымі, жыўць у канфлікце, прычыны якога не памятаюць. І нават Домна Дворака, што мацуе свет сваёй сям'і, не можа ніякім чынам памірыць сыноў.

Кожны з сыноў Домны і Андрэя Дворакаў надзелены ўнутранай адметнасцю. Іх душэўнае жыццё адбіваецца на іх учынках, а малы Петрык уважліва сочыць за тым, як яны сябе паводзяць. Маці ўвесь час ставіць яму ў прыклад дзядзьку Стаха, але Петрыку больш адпавядае лад жыцця дзядзькі Стэфана:

Яму падабалася, як Стэфан зваў яго – нябож. Падабалася, што ён кажа не веласіпед, а “веламашына” (...) Падабалася, што ён верыць у Бога – ніколі не біў кабана, не перахрысціўшыся, і нават калі даваў папругі свайму Валіку, як той быў яшчэ малы, – таксама перад гэтым асяняў крыжам. (...)

Кароткі прагляд газет, тэлевізар і “Акян” з’яўляліся для Стэфана адзіным адпачынкам. Увесь астатні час ён не мог без працы – усё нешта габляваў, стукаў, капаў, альбо, калі ўжо зусім не было чаго рабіць, падмятаў двор, на якім і так ні акурачка, ні трэсачкі, ні саломінкі, але дзядзька Стэфан усё роўна гадзінамі мог вышкрэбваць зямлю венікам (42–43).

А. Федарэнка высвятляе розныя псіхалагічныя канфлікты, што ўзнікаюць у выніку сутыкнення традыцый з новымі ўмовамі жыцця. Расстанне з каранямі, з роднай культурай не прыносіць шчасця Стаху Двораку ў яго раскошнай кватэры. Яго брат Стэфан стараецца захоўваць павязь з роднай зямлёй, са спадчынай продкаў, але ў вечнай

мітусні і ён не можа знайсці сапраўднага шчасця і парадавацца таму, што мае.

Нешчаслівым здаецца і Петрыкаў бацька, якога не разумеюць нават найбліжэйшыя. І таму ён увесь час у дарозе, хоць у яго ёсць хата і сям'я, але ён – бяздомны, бо багатаму ўнутранаму свету героя не хапае прасторы ў замкнёных абставінах роднага вясковага свету:

– (...) Што толку ад тваіх заробкаў? Чацвёрты год, чацвёрты сезон... Сын без цябе вырас, а ты без сына і жонкі... Дома седзячы, больш зарабіў бы. Тут жа горад, працы хапае. Хоць бы ў нас у парніках... Ці на арэадrome, як Стэфан... Ці як Карл Капора, на трактары... І ездзіць нікуды не трэба, ні на якія заробкі, ні ў якую Сібір – сядзіць дома, а ўжо кааператыў гатовы, ды які – харомы, палацы!

Бацька хмурыўся.

– Капора... А што ён ведае, акрамя свайго трактара? Хіба ён бачыў калі, як усход ружавее? Як распускаецца першая кветка? Дыхаў водарам тайгі? Начаваў каля начнога вогнішча з рыбакамі? Жыве кратом і памрэ як крот.

– Хай крот, а багацейшы за нас.

– У матэрыяльным плане – але не ў духоўным (20).

Петрыкавага бацьку хвалююць і чаруюць розныя з'явы прыроды, непаўторная яе прыгажосць знаходзіць водгук у яго душы. Ён разумее, як шмат унутрана чалавек траціць ў штодзённай мітусні і не пагаджаецца з гэтым. Вядома, Марак Дворак усведамляе, што ён павінен забяспечыць будучыню сваёй сям'і і нават спрабуе пераканаць сябе ў патрэбе вяртання ў родную вёску і пошуку сталай працы. Аднак ужо сама думка пра матэрыяльныя справы прыводзіць яго ў стан смутку і, нягледзячы на абяцанне, Марак Дворак у чарговы раз выязджае, аб чым пісьменнік сведчыць лаканічна: *Назаўтра раніцаю не было ні чамадана, ні бацькі* (21).

Характарам Марак нагадвае шэраг герояў Я. Брыля, якія паводзілі сябе “як маленькія”, г. зн. умелі па-сапраўднаму, непасрэдна здзіўляцца навакольнаму свету. Праўда, А. Федарэнка паказвае, што натуральным повязям чалавека ў сучасным свеце захавацца вельмі нялёгка. Марак, як і ягоныя браты, разгубіўся, аказаўся на раздарожжы. Ён апантаны любоўю да прыроды і, здаецца, зусім не бачыць, што яго лад жыцця вядзе да распаду сям'і.

Аднак менавіта Марак, хоць дома бывае мала, асабліва станоўча ўплывае на сталенне сына:

... і малы Петрык – бачыў, як маці ажывае, харашэе, дабрэе пасля бацькавых наездаў.

І ён пачынаў здагадвацца, што справа тут, відаць, не ў мяху з грашыма, а ў тым, што мужчына, які не саромеецца плакаць перад жанчынай, становіцца на калені і цалаваць ёй рукі, хутчэй за ўсё сапраўды валодае нейкім, можа быць, яшчэ большым за грошы, багаццем (21).

Сваімі паводзінамі бацька дае прыклад сыну, паказвае, што не трэба саромеецца выказваць пачуцці. Менавіта бацька адкрываў перад Петрыкам цудоўны і таямнічы свет прыроды, вучыў яе любіць і шанавать:

Бацька выходзіў на двор. Пятрок, як зачараваны, ішоў следам. Бацька набіраў у грудзі паветра, азіраўся:

– Якая прырода! Якая прыгажосць! – казаў узбуджана. – А вось і ты, мой абрыкосік! Колькі я гэты ствол адпаліраваў, па ім лазычы! Кожны сук ведаю... Неяк маці папрасіла абрыкосаў нарваць, дык я ўсе абарваў, і спелыя, і зялёныя... Смех і грэх! Тваіх гадоў быў, такі ж малы, неразумны... Вось тут во стол стаў. Вячэралі за ім... Сёрбаем запірку з аднаго чыгунка... Вясна, абрыкос цвіце, вечар, прыцемкі, а пчолы гудуць над галавой!.. Уяўляеш – яшчэ не спяць! Такое не забываецца. Вучыся, сыноч, працавітасці ў пчол (17–18).

Традыцыйна праз беражлівых адносін да прыроды праяўляюцца маральныя каштоўнасці асобы. Аднак А. Федарэнка паказвае, што гарманічнае суіснаванне чалавека з прыродай не заўсёды з’яўляецца гарантам мудрасці. Марак Дворак пераконвае сына, што вучыцца трэба ў прыроды, але ва ўласным жыцці ён далёкі ад яе гарманічнасці і спакою. Яму не хапае мудрасці і яго ўражлівая душа не знаходзіць сіл для таго, каб памірыцца з братамі.

Відавочна, у аповесці сутыкаюцца два розныя погляды на жыццё: дзіцяці, якое цешыцца з таго, што мае, і дарослых, што шукаюць і не знаходзяць шчасця. А. Федарэнка паказвае жыццё герояў, насычанае радасцю і смуткам, поспехамі і няўдачамі, прыгожым і агідным. Яны нібы самараскрываюцца, у адпаведнасці з асаблівасцямі ўзроставай псіхалогіі. На жаль, пакаленне бацькоў па-свойму разгубленае і не можа служыць прыкладам дзецям. Відавочна, пісьменніку баліць, што на першае месца сучасным чалавекам ставіцца не сям’я, а матэрыяльны дабрабыт.

Аднак пісьменнік не пакідае чытача ў песімістычным настроі. Надзея для будучых пакаленняў выяўляецца ў сімвалічнай сцэне развітання бабы Домны з унукам: *Маці падштурхнула сына, ён нагнуўся, бабуля знайшла сваім ротам яго вусны. Гэта быў доўгі пацалунак і нейкі прагны, нібы Домна на развітанне хацела пераліцца ва ўнука,*

увайсці ў яго і хоць часцінкай пажыць у ім яшчэ (63). Трэба падкрэсліць, што сам Петрык усведамляе сабе крохкасць жыцця і адказнасць перад тымі, хто развітаўся з зямным жыццём:

І хацелася сказаць ім, тым даўно памерлым, што ляжаць цяпер спархнелыя, – пашкадаваць іх, пабадзёрыць:

“Не бойцеся, я жыву заместа вас! Я ўсё гэтак сама, як і вы, цюцелька ў цюцельку, адчуваю!” (52)

Відавочна, у сваёй аповесці А. Федарэнка стварае вобраз па-свойму выключнага хлопчыка. Петрык надзвычай дапытлівы, прагны да ведаў, уражлівы да свету прыроды і ў пэўных сітуацыях аказваецца намнога сталейшым і мудрэйшым за дарослых. Петрык уважліва сочыць за тым, што адбываецца навокал, глыбока аналізуе пачутае і пабачанае. Дзякуючы назіральнасці, ён хутка становіцца адным з лепшых вучняў у класе:

Аднаму настаўніку, заўважыў ён, падабаецца дысцыпліна – ну і будзь такім, ціхім, уважлівым, сядзі смірна. Другі, наадварот, хацеў актыўнасці – калі ласка, у меру варушыся, падымі руку і спытай, ужо табе плюсік. Трэці любіў маўчуноў, і Петрык, нават, калі ведаў урок, перад усімі не высоўваўся.

Стараннасць не прапала. Хутка яго заўважылі, пачалі хваліць і нават ставіць у прыклад іншым (47).

Аб мастацкіх здольнасцях Петрыка сведчаць яго першыя крокі на пісьменніцкім шляху. Прага творчасці змушае яго выліць на паперу заветныя пачуцці, распавесці аб адносінах маці і суседа, але пры тым хлопчык разумее, што напісаны ім верш мусіць быць прыхаваны. Ды верш “Петрусёвы бацькі” выпадкова патрапіў на вочы настаўніку Леаніду Міхайлавічу, калі ён захацеў паглядзець, як жыве вучань. Настаўнік знайшоў адпаведныя словы, каб пераканаць хлопца, што пра непрыстойныя рэчы пісаць не трэба, але адначасова выказаў разуменне і падтрымку:

Табе здаецца, што ў цябе яшчэ не жыццё, а толькі падрыхтоўка да жыцця, а сапраўднае яно наперадзе, але павер – тут памылка; менавіта ў гэтыя гады, ад 5 да 12, адбываецца з чалавекам усё самае лепшае, што можа адбыцца. А потым – альбо паўтор, альбо салодкія ўспаміны. Таму я табе настойліва раю збіраць па крупінках матэрыял для гэтых успамінаў, хаця б машынальна, проста як капейкі ў капілку, шукаць, цягнуцца толькі да светлага, чыстага, добрага – як яно потым у жыцці паможа! (51)

А. Федарэнка засяроджваецца на паказе ладу жыцця, адносін у сям'і, але і сведчыць, што на дзіця маюць уплыў і іншыя людзі, з якімі яно сустракаецца на шляху да сталення. Петрык інтуітыўна ўсведамляе, што жыццё складанае і што нават дарослыя могуць часам памыляцца. Письменнік даследуе як фарміруюцца ўласныя адносіны героя да добрага і благога, падкрэслівае, што Петрык настолькі разумны, што ўмее зрабіць выбар і адкідае “навукі” маці і дзядзькі Стаха: *Петрыку запалі-такі ў душу бацькавыя словы аб тым, якая чароўная ў іх прырода, і словы Леаніда Міхайлавіча (...)* (53). Хлопчык прымае самастойнае рашэнне і хоча набываць свой каштоўны вопыт, пачынаючы з рыбалкі. Аб яго сталенні сведчаць таксама наступныя развагі:

Няўжо гэта яно вось такое – жыццё? Дзе ўсё разам, гора і шчасце, сваркі і прымірэнні, слёзы і смех, і ўсё пераменлівае, перамешанае, непастаяннае, усё ў руху, круціцца, як у калейдаскопе (...) Было адначасова і радасна, і боязна, і крыху сумна. Але больш радасна – якое ж яно, жыццё, аказваецца, аграмаднае! І як добра, што яно нарэшце пачынае адкрывацца яму! (64)

У аповесці “Ціша” аналізуюцца абставіны і сацыяльныя з’явы, што адыгрываюць вызначальную ролю ў станаўленні характару дзіцяці. А. Федарэнкам уздымаюцца таксама такія важнейшыя праблемы сучаснасці, як стаўленне да прыроды, адносіны да мінулага. Аўтар “Цішы” выказвае свой клопат пра лёс беларускага народа, што праламляецца ў лёсах асобных герояў. У кантэксце ранейшай творчасці письменніка відаць, што ён па-новаму глянуў на чалавека, акцэнтуючыся на адмоўных рысах характару. Аднак А. Федарэнка не прымае маральнага падзення чалавека і даводзіць, што надзея памірае апошняя. Ён бачыць, што сучасны чалавек разгублены, бо ў нейкі момант адвечныя каштоўнасці страцілі для яго актуальнасць, з’явіліся новыя прыярытэты. Засяроджваючыся на працэсе сацыялізацыі дзіцяці, письменнік даводзіць, што чалавек можа і павінен найперш зберагаць маральныя каштоўнасці, якія перадаюцца з пакалення ў пакаленне.

ЛІТАРАТУРА

- Алейнік Л. В., *Сацыялізацыя дзіцяці ў сям’і ў аповесці А. Федарэнка “Ціша”*, [online], <http://elib.psu.by:8080/bitstream/123456789/14046/1/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%BA%20%D0%9B.%D0%92.%202015-10%20c%2095-99.pdf> [доступ: 21.09.2017]

- Бязлепкіна А., *Беларуская літаратура мяжы XX–XXI стст: тэндэнцыі развіцця*, “*Studia Białorutenistyczne*” 2013, Nr 7.
- Вершіхоўская М., *Ад “Пелі” да “Дзікага Лугу”*, “Літаратура і мастацтва” 2013, № 28.
- Весялуха М., *Паміж горадам і вёскай*, [online], <http://zviazda.by/be/news/20140512/1399874454-pamizh-goradam-i-vyoskay> [доступ: 21.03.2017]
- Козіч В. І., *Андрэй Федарэнка*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4-ох тамах*, т. 4, кн. 3, Мінск 2001.
- Корань Л., *Агрэсія формы. Стыльёвыя пошукі маладой прозы*, [у:] Л. Корань, *Цукровы пейжык: Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Мінск 1996.
- Міхась Тычына: *“Андрэй Федарэнка ўвайшоў у шэраг беларускіх класікаў”* (запісаў Ю. Ускоў), [online], <http://budzma.by/news/mikhas-tychyna-and-rey-fyedarenka-wvayshow-u-sherah-byelaruskikh-klasikaw.html>, [доступ: 10.04.2017]
- Федарэнка А., *Ціша. Аповесці. Апавяданні*, Мінск 2014.

STRESZCZENIE

OBRAZ RODZINY W UTWORZE ANDREJA FIEDARENKI „CISZA”

Autorka artykułu analizuje utwór „Cisza” wybitnego białoruskiego twórcy Andreja Fiedarenki. Pisarz przedstawia życie trzech pokoleń rodziny Dworaków, porusza problem dojrzewania i wpływu środowiska na kształtowanie się charakteru dziecka. Ukazanie trudnych relacji rodzinnych, różnic charakterów i życiowych priorytetów bohaterów staje się pretekstem do rozważań nad życiem współczesnego człowieka, jego stosunkiem do historii i przyrody.

Słowa kluczowe: dom, rodzina, dojrzewanie, samotność, konflikty w rodzinie.

SUMMARY

THE FAMILY IMAGE IN ANDREY FEDORENKO’S “SILENCE”

The author of the article analyzes Andrey Fedorenko’s “Silence”. The writer describes the life of three generations of the Dvoraks family, discusses the question of puberty and the influence of the surroundings on a child’s character. Presenting difficult family relations, different characters and lifelong priorities becomes an excuse to consider life of a contemporary man, his attitude to history and nature.

Key words: home, family, puberty, loneliness, conflicts in family.